

Bursa'nın Araba Ressamı: Enver Ertaban

Car Painter of Bursa: Enver Ertaban

Murat Ertürk

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü
email: merturk@sakarya.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-5906>

 Bu makale bilimsel etik ve kurallara uygun hazırlanmış ve intihal incelemesinden geçirilmiştir.

Atf (APA 6)/To cite this article

Ertürk, M. (2020). Bursa'nın araba ressamı: Enver Ertaban. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 26(44), 83-89. doi: <https://doi.org/10.35247/ataunigsed.658285>

Makale Gönderim Tarihi/Received: 11/12/2019

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 07/03/2020

Makale Yayın Tarihi/Published: 19/03/2020

Review Article / Derleme Makalesi

Öz

Bilgisayarlı üretimin dahil olmasıyla, geleneksel yollarla üretim yapılan birçok alan terk edilmekte ve bu üretimi yapan sanatkarların isimleri ve ürünleri ortadan kalkmaktadır. Dönemin yerel sanatkarları tarafından icra edilen araba ressamlığı da bunlardan biridir. Eli sanata yatkın ve usta-çırak ilişkisi içerisinde formal olmayan bir yolla eğitim alan bu sanatkarlar, bir dönemin kent belleğine ve bölgenin görsel kültürüne katkı yaptığı gibi, aynı zamanda sanatkarın üslubu bölgenin üslubuna dönüştüğünden dolayı bölgenin resimleme geleneğini de belirlerler. Bu sanatkarlar at arabası, fayton, traktör, römork resimlediği gibi, gerektiğinde tabela da yazarlar. At arabalarının ortadan kalktığı, geleneksel üretimin terk edildiği ve artık çırakların yetişmediği düşünüldüğünde, unutulmaya yüz tutmuş bir sanatın kanıtları da zamanla yok olmaktadır.

Bu çalışmada, Bursa'da 1939 ilâ 1999 yılları arasında varlık gösteren ticari ressam Enver Ertaban konu edilmektedir. Ertaban, becerisiyle ünü Bursa dışına taşarak belgesellerde kendine yer bulmuş ve yurtdışından ziyaretçi kabul etmiştir. Araba ressamlığının son temsilcilerinden biri olan Enver Ertaban'ın yaşamı ve üretimleri belgelenecek literatürde yerini alması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Resimleme, Ticari Resim, Araba Resimleri, Bursa.

Abstract

Many areas of traditional production are abandoned and the names and products of the commercial artists, who make these productions, disappear with the inclusion of computerized production. Car painting, which is performed by local artists of the period, is one of these productions. These commercial artists, who are educated in a non-formal way in mentor system, contribute not only to the urban memory and visual culture of the period, but also to determine the painting tradition of region because the artist's style specified the style of the region. These artists paint cars, horse carriages, tractors and trailers, as well as signage when it is necessary. Considering that horse carriages were disappeared, that traditional production was abandoned and that apprentices were no longer trained, the evidence of the craftship, which almost fade into oblivion, disappear in time.

In this study, the commercial artist Enver Ertaban, who was active in Bursa between the years 1939 and 1999, is discussed. Ertaban moved his fame out of Bursa and found himself a place in documentaries and received visitors from abroad with his talent. With this study, it is aimed to document the life and the productions of Enver Ertaban, who was one of the last representatives of car painting, and to take his place in the literature.

Keywords: Illustration, Commercial Art, Car Paintings, Bursa

1. Giriş

Kaplanoğlu (2015)'na göre, Türk otomotiv sanayisinde öncü olan Bursa'nın arabacılık tarihi geçmişe dayanmaktadır. Özellikle Osmanlı döneminde Bursa, atlı araba üretimi açısından önemli bir merkezdir. Osmanlı döneminde, gelişmiş Bursa ekonomisinin nakliye ihtiyacı nedeniyle güçlü bir at arabası üretim sanayisi oluşur. At arabası üretiminde gerekli olan parçaların üretimine yönelik faytoncu, marangoz, demirci, nalçı, koşumcu, boyacı gibi zanaat kolları da gelişir. Böylece at arabası üretiminin son kısmı olarak aracı boyanıp süslenmesini yapan sanatkarlar yetişmeye başlar. Nas (2005)'in genişçe aktardığı üretim süreci, yapımı biten arabanın takozlar üzerine konarak yükseltilmesiyle başlar. Arabanın süslenmesine geçilmeden önce, yüzeyin pürüzsüz olması için, üstübeç ve beziryağı karışımından hazırlanan macun tekerlekler de dahil olmak üzere arabanın tamamına ince bir tabaka halinde sürülür. Belirli bir süre bekletilip kuruduktan sonra, zımparalanır ve üzerine astar boyası sürülür. Astar boyası kuruduktan sonra yağlı boya ile zemin boyası sürülür, kurumaya bırakılır ve ardından at arabasının süslenmesine geçilir (s. 88).

Anadolu'ya özgü tasarım ve süslemeler ile bu arabalar, Anadolu insanının süreç içerisinde mükemmelleştirdiği ve motiflerinde insan-doğa ilişkisini, doğa sevgisini estetik olarak yansıttığı bir çalışmanın ifadesidir (Karanlık, 1993, s. 8). Sanatkarların kendine özgü üslubunun kentin veya bölgenin resimleme geleneğini oluşturduğu araba resimleri, yaşamın bizzat içerisinde kullanılan işlevsel ürünlerdir. Bu özellikleriyle toplumun görsel kültürüne katkı sağladığı gibi, üretildiği bölgeye özgü biçimsel ve estetik zevkleri de gösterir. Arabanın ahşap ve demir yüzeyleri boş kalmayacak şekilde çeşitli motif ve desenlerle süslenmesi bir gelenek haline gelir ve kendine has özellikleriyle Bursa, Konya ve Manisa gibi Anadolu'nun bazı şehirleri araba resimleme gelenekleriyle öne çıkar.

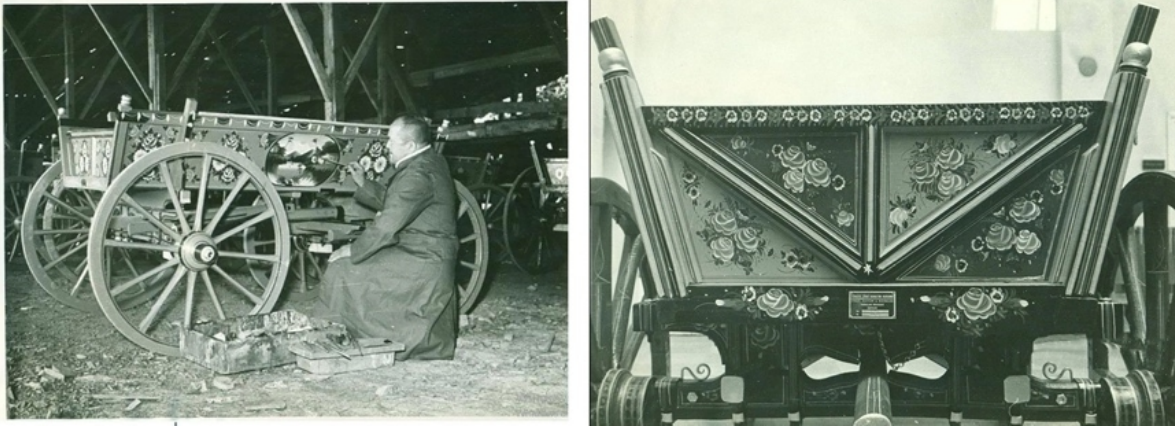
Ağaç üzeri boyama ve kalem işi tekniğinin kullanıldığı at arabası boyacılığı, Bursa'da *resimleme* olarak geçmektedir (Yazıcı, 1993, s. 32). Resimlemenin estetik ve işlevsel katkıları bulunur. İşlevsel unsur; astarlama, macunlama, boyama, resimleme işlemlerinden sonra vernik atılan at arabasının ahşap kısımları, hava koşullarına ve dış etkenlere karşı daha dayanıklı hâle gelmesidir. Resimlenen ve süslenen aracın satış fiyatı, boyasız ve süssüz arabaya göre daha fazladır. Yerel kültürün özelliklerine göre, resimlenen aracın kullanıldığı bölgede daha makbul görülmesi, potansiyel müşterilerin ilgisini çekmesi, at arabasındaki *çampara*¹ demirinin kendine özgü çıkardığı ses gibi estetik unsurları da bulunur. Örneğin, Bursa arabalarının bir güzelliğinin de tekerleklerinin iç taraflarında dingile tutturularak çelik levhaların hoş bir ses çıkarması olduğu belirtilmektedir (Kaplıanoğlu, t.y.). Resimlemeler, ressamın üslubuna ve bölgeye göre değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle Konya deseninin Bursa'yı, Bursa deseninin de Akhisar'ı tutmadığı belirtilmektedir (Yazıcı, 1993, s. 33). Bursalı araba ustaları, arabaları çiçek, gül ve yaprak resimleriyle süslediği, bu süslemelerde daha çok kırmızı, mavi, yeşil, beyaz renklerini kullanırlar (Kaplıanoğlu, t.y.). Bursa'da, resimleme geleneğinin son temsilcilerinden biri de Enver Ertaban'dır.

2. Yöntem

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı ve Enver Ertaban'ın yaşamı ile eserlerinin gün yüzüne çıkarılmasının hedeflendiği çalışmada, verinin toplanması için bire bir görüşme yöntemi kullanılmış, ayrıca doküman incelemesi yapılarak Enver Ertaban'ın resimlediği at arabaları bulunarak incelenmiştir. Kendisine ilişkin basında çıkan yayınlar taranmış, eserleri için Tofaş At Arabaları Müzesinin ve Bursa'da at araba yapımının son ustalarından Mustafa Babik'in arşivine erişilmiştir. 6 Haziran 2019 tarihinde Bursa'da Enver Ertaban'ın oğlu Erol Ertaban ile, 8 Ağustos 2019 tarihinde ise Bursa'da Enver Ertaban'ın dükkanının bulunduğu sokakta at arabası imalatı yapan ve hâlâ aynı dükkânı işleten İbrahim Babik'in oğlu Mustafa Babik ile görüşme yapılmıştır.

3. Araba Ressamı Enver Ertaban

Enver Ertaban, 1926 yılında Bursa'nın Muradiye semtinde doğar [Erol Ertaban (kişisel iletişim, 6 Haziran 2019)]. İlkokulu bitirdikten sonra Sanat Okulu'na gider, bir buçuk yıl eğitim gördükten sonra okulunu bitirmeden ayrılır. Önce demircilerin yanında körükçülük, daha sonraları tenekecilik ve ibrişim işlerinde çalışır (Yazıcı, 1993, s. 31). Kurtarel (1989)'e göre, renkli at arabalarını görüp özenmesi üzerine, oturduğu semtte bir ressamın yanında çalıştığını bildiği arkadaşından kendisinin de aynı yerde çalışması için istekte bulunur. 1939 yılında henüz 13 yaşında iken Cumhuriyet Caddesi'nin sonunda bulunan Eski Tahal Han olarak da bilinen Galle Han'da boyama ve süsleme çalışmaları yapan ticari ressam Numan Balıca'nın (bkz. Görsel 1) yanında çırak olarak çalışmaya başlar. Merzifon'da yaptığı ve yirmi dört ay süren askerliği boyunca resimleme de yapar [Erol Ertaban (kişisel iletişim, 6 Haziran 2019)]. Öyle ki, komutanının isteği üzerine toprak arazi rengine boyar, başarılı bulunur ve ödül olarak üç ay izine gönderilir. Komutanınca *Ressam Enver* unvanı ile çağrılır. Askerden döndükten sonra mesleğe olan ilgisi daha da artar (Yazıcı, 1993, s. 31).

Görsel 1. Zirai Aletleri ve Makineleri Müessesesinde Numan Balıca ve resimlenmiş bir araba

1949 yılında 23 yaşında iken, eski adı Demir-Tahta Fabrikası (DATA) olan Zirai Aletleri ve Makineleri Müessesesinde üretilen at arabalarını (bkz. Görsel 1) süslemesi için ustası Numan Balıca'nın çağrılması üzerine, Adapazarı'na gider ve altı ay boyunca burada çalışır [Erol Ertaban (kişisel iletişim, 6 Haziran 2019)]. Yazıcı (1993)'nin yaptığı röportajda, Adapazarı'na gittiğinde işlerin çok yoğun olduğunu, arabaların sıraya girdiğini, herkesin üzerinde uzmanlaştığı bir görevi olduğunu ve günde on beş araba resimlediklerini belirtir (s. 32). Aynı

¹ Çampara: Dingil üzerinde bulunan, 15-20 cm çapında demirden yapılmış, yuvarlak, ince, hafif çukur bir parçadır. Tekerlek dingile geçirilirken ilk sırayı alır ve dingil üzerindeki yaylar ve tekerlek arasında 8-10 cm'lik bir mesafede hareket eder. Ege ve Marmara bölgesinde "kampana-zil" denilmektedir (Nas, 2005, s. 77).

yılın sonlarına doğru Bursa'ya dönen Ertaban, Galle Han'da at arabası imalatçısı Mehmet Dalçın'ın dükkânında resimleme çalışmalarına başlar [Erol Ertaban (kişisel iletişim, 6 Haziran 2019)].

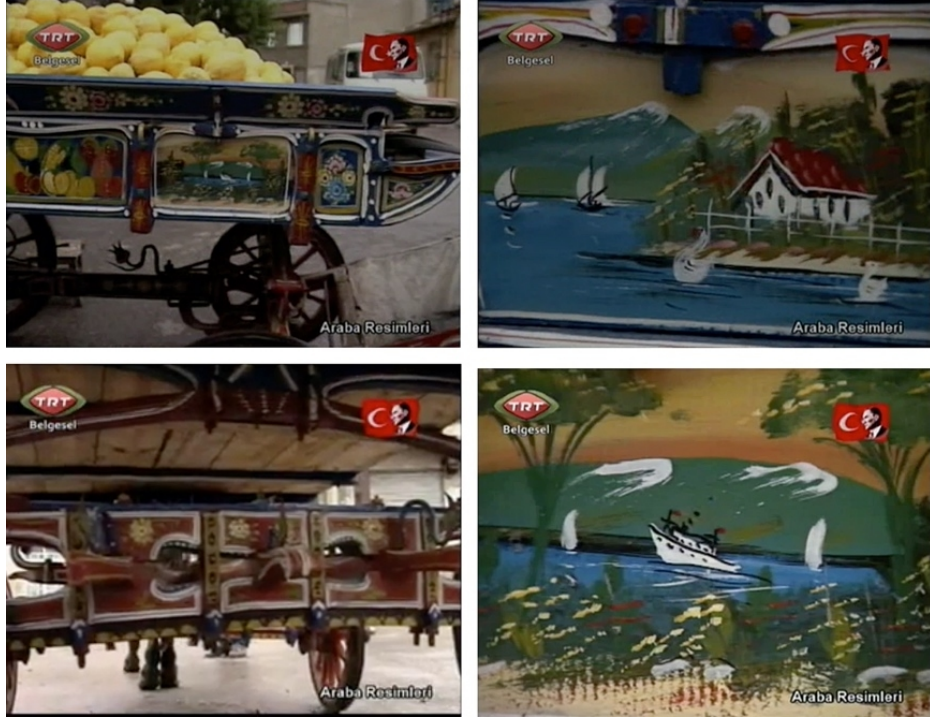

Görsel 2. Enver Ertaban'ın dükkânı (sağda) ve bulunduğu sokağın günümüzdeki hâli

Enver Ertaban, 1980 yılında Tabakhaneler bölgesi olarak geçen, günümüzde Gaziakdemir Mahallesi'nde Dr. Rüştü Burlu Caddesi üzerinde 1. İhtiyar Sokak'ta kendi dükkânını açar. Zamanının at arabası ve fayton üretimi merkezi olan dükkânı hâlâ yerindedir (bkz. Görsel 2). Bu dükkânda at arabalarının yanı sıra, kamyon kasası ve fayton süslemeleri de yapan Ertaban, kış aylarında azalan iş yoğunluğu fırsat bilerek tabela ve araba plakaları yazar; evlerde ahşap malzemeden üretilen tavan, kapı ve pencereleri boyar. Yalnız dükkânında çalışmakla kalmaz, Bursa'nın ilçelerine at arabası, İstanbul'da Adalar'a fayton resimlemeye de gider. Fırçalarını yılda bir İstanbul'a giderek Cağaloğlu'ndan alır, boya tedarikini ise aynı anda bulunan Aktar Burhan Altaban'dan sağlar [Erol Ertaban (kişisel iletişim, 6 Haziran 2019)]. Ertaban için, boyamada en zevkli ve esas iş resimlemedir, çünkü ona göre astar, macun ve boyama sıradan bir iştir (Yazıcı, 1993, s. 31). Resimlerinin konusunu, çiçekler, böcekler, kuşlar, dağlar, ovalar ve denizlerin oluşturduğunu; bu resimleri yaparken düş dünyasında gezdiğini ve bir aracın resimlemesini beş günde bitirebildiğini belirtir (Yazıcı, 1993, s. 32).

Görsel 3. “Araba Resimleri” başlıklı belgeselde Enver Ertaban.

Görsel 4. "Araba Resimleri" başlıklı belgeselde Ertaban'ın resimlemeleri.

Ertaban, 1989 yılında TRT için çekilen ve Tanju Kurtarel'in yönetmenliğini yaptığı *Araba Resimleri* adlı belgeselin birinci bölümünde yer alır (bkz. Görsel 4). Tabakhaneler bölgesindeki dükkânında yapılan röportajda, ıraqlığının başlangıcında işe, bir at arabasının oklarını boyamakla başladığını belirtir. Hâlihazırda üzerinde çalıştığı bir at arabası üzerinden resimleme sürecine yönelik bilgiler veren Ertaban, at arabalarını resimlerken sahibinin özelliklerini dikkate aldığını, onu yansıtan figür ve motifler eklediğini söyler. Çırakların verilen ücreti beğenmediğinden yalnız çalıştığını; oğullarının arada sırada astarlama, macunlama ve boyamada yardımcı olduğunu ancak, resimlemeyi her zaman kendisinin yaptığını belirtir. Ertaban, araba resimlerine yurtdışından da çok ilgi olduğunu Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden ziyaretçilerin geldiğini söyler (Kurtarel, 1989).

Görsel 5. Mustafa Babik'in arşivinden Enver Ertaban'ın resimlediği araba parçaları.

Yücebaş (2014)'a göre, at arabası imalatçısı İbrahim Babik'in dükkânı, günümüzde oğlu Mustafa Babik tarafından işletilmektedir. Mustafa Babik, arabaların boyasının ve süslemesinin çok önemli olduğunu, renk ve desenlerinin yöreye göre değiştiğini, arabanın rengi ve desenine göre ustasının kim olduğunu anlaşılabildiğini vurgular. Resimlenmiş bu araba parçalarına bakıldığında (bkz. Görsel 5), Ertaban'ın kendine özgü üslubu oldukça belirgindir. Ertaban, peyzaj resimlerinde ve süslemelerde, yüzey üzerine önce açık renkleri sürdükten sonra hızlı bilek hareketleri ile detayları girdiği, en son ışıklandırma yaptığı görülebilmektedir. Yine yukarıdaki örnekte, bölünmüş araba yüzeyinin orta kısmına peyzaj resmi, sağda ve solda kalan kısımlara ise çiçek süslemesi şeklinde bir kompozisyon uyguladığı görülür. *Araba Resimleri* başlıklı belgeselde, Ertaban'ın bu tür kompozisyonları

resimlemeye başlamadan önce planladığı, resimlemeye geçmeden evvel, has boyası atılmış ahşap yüzeye tebeşir ile eskiz çizmesinden anlaşılmaktadır. Ertaban resimlerini, arabanın yapısından kaynaklanan düz yüzeyleri birer tuval gibi kullandığı sınırlı ve oldukça küçük bir alanda yapar. Genelde araba üzerinde resimlenmemiş bir alan bırakılmadığı, arka plandan ön plana doğru katman katman boyanan resimlerin, bilek hareketlerinin önem kazandığı vuruşlarla oldukça rahat bir şekilde, hızlıca ve genelde bir kerede tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Görsel 6. Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nde Enver Ertaban'ın resimlediği arabalar

Bursa'da bulunan Anadolu Arabaları Müzesinde birçok araba ve fayton içerisinde Enver Ertaban'ın resimlediği örnekler de bulunmaktadır. Müzenin Mustafa Babik tarafından sağlanan *Derin Esebey* ve *Tabla* türü at arabalarında da (bkz. Görsel 6) Ertaban'ın kendine özgü üslubu görülebilmektedir. Esebey türü at arabaları, adını Bursa'nın İsabey Köyü'nden alan ve Bursa'nın sulak ovaları için yapıldığından büyük çaplı tekerlekleri ve yüksek kasaları olan, ayrıca tablaları üzerindeki süslemeleri ile sanat değeri taşıyan arabalardır (Nas, 2005, s. 64). Resim 6'da üst kısımda yarım kasa olarak yerleştirilen Esebey türü at arabasında, Ertaban'ın koyu mavi bir zemin üzerine renkli çiçek süslemelerinin yanı sıra, "Bursa Eski Tahal Mehmet Dalçın" şeklinde araba imalatçısının adı ve imalat yeri gibi bilgilerin fırça ile yazdığı görülür. Ertaban'ın kişiye özgü resimleme yaptığı bilindiğinden, büyük ihtimalle bir meyve satıcısı için yaptığı düşünülen resimleme, oldukça zengindir. Araba üzerinde meyve resimlerine, peyzajlara ve çiçek süslemelerine yer verilmiş, hiç boş yer bırakılmayacak şekilde arabanın resim yapılabilecek bütün yüzleri değerlendirilmiştir. Ertaban'ın yaklaşımında, özellikle ağaçlarda belirgin olarak görülen detaylardan kaçındığı, ana renkleri tercih ettiği, renkleri karıştırmadığı ve perspektif kurallarını önemsemediği görülür. Bu yaklaşım, naif olarak nitelendirilebilir. Naif yaklaşım, "mesleki bir eğitim görmemiş ressamlarca üretilen ve çocuksu bir betimleme anlayışı" olarak tanımlanabilir. Sanatsal temele dayalı olmayan bu anlayış, tamamen bireysel içgüdülerle ya da sezgilerle kurgulanmaktadır (Alp, 2010, s. 16). Nas (2005)'a göre boyama işlemindeki en önemli nokta, boyanacak desenlerin önceden belirlenmemesidir. Boyama sırasında belirlenen desenler, araba yüzeyine kalemle çizilmeden doğrudan arabaya boyanır ve desen seçimi ile kompozisyonu at arabasını boyayacak boyacı ustası tespit eder (s. 88).

Görsel 7. Erdal Yazıcı'nın "Bir Yaprak Dökümü Öyküsü: Kaybolan Zanaatlar" başlıklı kitabında Enver Ertaban.

Fotoğrafçı Erdal Yazıcı, 1992 yılında yayımladığı “Bir Yaprak Dökümü Öyküsü: Kaybolan Zanaatlar” başlıklı kitabında (bkz. Görsel 7) günümüzde kaybolan zanaatların bir örneği olan araba ressamlığına örnek olarak Enver Ertaban'a da yer verir. Kendisinden *araba ressamı* olarak bahsedildiği kitapta, Ertaban'ın tuvalinin arabalarının tahtaları olduğu vurgulanır (Yazıcı, 1992). Burada sanatkar, arabanın yapısından kaynaklanan oldukça küçük ve sınırlı düz yüzeyleri bir tuval gibi kullanarak sıradan bir arabayı esere dönüştürmeyi hedefler.

Görsel 8. İlgi Dergisi'nde yayımlanan Enver Ertaban röportajından fotoğraflar.

1993 yılında Erdal Yazıcı'nın İlgi Dergisi'nde yayımlanan yazısında Ertaban ile yapılmış genişçe bir söyleşiye yer verilir. Söyleşide resimlemeye nasıl başladığından, askerlik görevinden ve resimleme sürecinden bahseder. Ertaban, yalnız kendisine getirilen arabaları resimlemekle kalmaz, at arabası satın alıp gerekli düzeltme, boyama ve resimlemeyi yaptıktan sonra sattığından bahseder, ancak belediyenin at arabalarını kente sokmamasının ve asfalt yolların artmasının işlerini azalttığını belirtir (Yazıcı, 1993, s. 32-33). Erdal Yazıcı tarafından çekilen fotoğraflarda Ertaban, bir at arabası resimlemesi üzerinde çalışırken görülür. Resim 8'de görülebilen kırmızı zemin üzerine çalıştığı arabanın oklarında ve alt takımlarında mavi renkler desteklenmiş sarı ağırlıklı süslemeler göze çarparken, üst bölümdeki düz yüzeylerde ise manzara resimleri görülür. Ertaban'ın resimlediği araçta, manzaraların arabanın sağ ve sol tarafında bulunan ve üç bölmeye ayrılmış düz yüzeylerine resmedildiği, ön ve arka kısımlardaki düz ancak eğimli yüzeylerde ağırlıklı çiçek resimlemelerinin bulunduğu bir kompozisyon bulunmaktadır.

Ertaban, 1952 yılında evlenir ve bu evlilikten Şaban, Şadiye ve Erol adlı üç çocuğu olur. 6 Ocak 1999 tarihinde vefat eder ve Bursa'da Alacahırka Mezarlığı'na defnedilir.

4. Sonuç

Ertaban, resimleme ve süslemenin yanı sıra; tabela, apartman isimliği, kamyon veya römork yazıları gibi bilgisayar öncesi grafik tasarım döneminin ürünlerini hazırlayan ticari ressam Numan Balıca'nın çırağı olarak yetişmiş ve ürünler vermiştir. Döneminin önde gelen yetkin ticari ressamlarından biri olan Ertaban'ın ünü Bursa dışına taşmış, belgesellere konu olmuş, yurtdışından ziyaretçileri dükkânına çekmiştir. Bu ürünlerde kendi üslubunu geliştirip yansıtan Ertaban'ın çalışmaları, bir dönem kentin görsel kültürünün oluşmasına katkıda bulunan ancak teknoloji karşısında geçerliliğini yitirmiştir. At arabalarının hareket kabiliyeti sayesinde ticari sanatın verimli örneklerini oluşturan resimlemeler, artık kaybolmuş bir halk sanatının ürünleridir. Bursa bölgesinin kendine has resimleme üslubunu oluşturan sanatkarlardan biri olmasının yanı sıra, resimlediği at arabaları ile dönemin yerel görsel kültürünü biçimlendiren ve kent belleğine katkı yapan unsurlardan biridir. Resimlediği at arabalarında adını yazmaması yahut bir imza kullanmamasından dolayı, ürünleri, anonimlikle yerelliğin bir araya geçtiği vernaküler özellikleri de üzerinde taşır. Kendi başına tamamen formal olmayan usta-çırak öğretisiyle edindiği kişisel üslubu, kent ile özdeşleşir ve kentin resimleme geleneğine dönüşür.

Kuşkusuz araştırma, devam eden bir süreçtir. İlerleyen yıllarda Ertaban'ın çalışmalarına yönelik daha fazla bilgi ve belgenin ortaya çıkacağı umulmaktadır. Kendisi, usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş neslin ve araba resimleme geleneğinin son temsilcilerinden biri olduğundan dolayı, yaşamının ve çalışmalarının belgelenmesi, literatürde kendine yer bulması bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alp, Ö. (2010). Naif resimde sembolik kurguyu oluşturan özellikler. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(23), 15–27. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsed/issue/2579/33172>
- Kaplanoğlu, R. (2015, 13 Temmuz). *Bursa'da otomobilin tarihi*. Erişim adresi: <http://www.bursa.com/makale/bursada-otomobilin-tarihi-359/>
- Kaplanoğlu, R. (t.y.). *Bursa'da arabacılık*. Erişim Adresi: http://www.bursa.com/wiki/Bursada_Arabacilik
- Karanlık, A. G. (1993). At Arabaları ve Son Ustaları. *Pegasus Magazin*, 5, İstanbul.
- Kurtarel, T. (Yönetmen). 1989. *Araba resimleri 1. bölüm* [Belgesel Film]. Türkiye: TRT. Erişim Adresi: <https://www.dailymotion.com/video/x51hz2h>
- Nas, E. (2005). *Günümüz Konya'sında yaşayan bazı sanatlar* (Doktora Tezi). YÖK Tez veri tabanından erişildi. (Tez No. 190484)
- Yazıcı, E. (1992). *Bir yaprak dökümü öyküsü: Kaybolan zanaatlar*. İstanbul: Ataol Yayıncılık.
- Yazıcı, E. (1993). Bursa'nın Araba Ressamı. *İlgi Dergisi*, 74, İstanbul.
- Yücebaş, V. (2014, 10 Nisan). Osmanlı'nın Son Yıllarından Beri Fayton Üretiyorlar, *Haberler gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.haberler.com/osmanli-nin-son-yillarindan-beri-fayton-5891289-haberi/>

Görsel Kaynakçası

- Görsel 1. Zirai Aletleri ve Makineleri Müessesesinde Numan Balıca ve resimlenmiş bir araba. Resul Narin Arşivi.
- Görsel 2. Enver Ertaban'ın dükkânı (sağda) ve bulunduğu sokağın günümüzdeki hâli. Murat Ertürk kişisel arşivi.
- Görsel 3. “Araba Resimleri” başlıklı belgeselde Enver Ertaban. Kurtarel, T. (Yönetmen). 1989. *Araba Resimleri 1. Bölüm* [Belgesel Film]. Türkiye: TRT. Erişim Adresi: <https://www.dailymotion.com/video/x51hz2h>
- Görsel 4. “Araba Resimleri” başlıklı belgeselde Ertaban'ın resimlemeleri. Kurtarel, T. (Yönetmen). 1989. *Araba Resimleri 1. Bölüm* [Belgesel Film]. Türkiye: TRT. Erişim Adresi: <https://www.dailymotion.com/video/x51hz2h>
- Görsel 5. Mustafa Babik'in arşivinden Enver Ertaban'ın resimlediği araba parçaları. Murat Ertürk kişisel arşivi.
- Görsel 6. Bursa Anadolu Arabaları Müzesi'nde Enver Ertaban'ın resimlediği arabalar. Murat Ertürk kişisel arşivi.
- Görsel 7. Erdal Yazıcı'nın “Bir Yaprak Dökümü Öyküsü: Kaybolan Zanaatlar” başlıklı kitabında Enver Ertaban. Yazıcı, E. (1992). *Bir Yaprak Dökümü Öyküsü: Kaybolan Zanaatlar*, İstanbul: Ataol Yayıncılık.
- Görsel 8. *İlgi Dergisi*'nde yayımlanan Enver Ertaban röportajından fotoğraflar. Yazıcı, E. (1993). “Bursa'nın Araba Ressamı”, *İlgi Dergisi*, 74, İstanbul. s. 31-35.